
Duranlı, M. (2020) Saha Türklerinin “Üçügey Üdügüyen ve Kusagan Hocugur” Olonhosunda Kadın Karakterler, *Folklor Akademi Dergisi*. Cilt:3, Sayı:1, 59 – 80.

Makale Bilgisi / Article Info

Geliş / Recieved: 02.03.2020

Kabul / Accepted: 22.03.2020

Araştırma Makalesi/Research Article

SAHA TÜRKLERİNİN “ÜÇÜGEY ÜDÜGÜYEN VE KUSAGAN HOCUGUR” OLONHOSUNDA KADIN KARAKTERLER

Muvaffak DURANLI*

Öz

Saha Türk destanları, Saha Türk toplumunun zaman içinde geçirdiği kültürel ve sosyal aşamaları yansıtan oldukça hacimli anlatılardır. Bu anlatılarda yakın tarihin önemli olaylarının yansımalarının yanı sıra Saha Türk inanç sisteminin pek çok unsuru, şamanistik karakterler, alt ve üst dünyanın kutsal varlıkları yer almaktadır.

İnançla ilgili unsurlar ve şamanistik özellikler bazen destanlara masalsi bir görünüm vermekte ve bu tür destanlarda masal çizgilerinin ağırlık kazandığı görülmektedir. Saha Türk destanlarında masalsi unsurların belirgin olmasının nedenlerinden biri, çoğunlukla düşmanın bu dünyanın bir bireyi olmamasından kaynaklanmaktadır. Destanlarda düşman, yeraltı dünyasında yaşayan ve insanoğluna zarar vermek amacıyla yeryüzüne çıkan kötü varlık, “abaası”dır.

Saha Türklerinin masalsi unsurlarının daha az belirgin olduğu destanlarında erkek karakterler yoğunluk kazanırken masalsi çizgilerin belirgin olduğu anlatılarda kadınların daha belirgin yer aldığı görülmektedir.

Makalede üzerinde duracağımız “Üçügey Üdügüyen ve Kusagan Hocugur” adlı Saha Türk destanı yakın zamanda kaydedilmiş, masalsi özellikleri ön planda olan bir destandır. Bu nedenle anlatımda kadın karakterler erkek karakterlerden daha belirgin olarak yer almaktadır. Bir karakterin anlatıda daha belirgin bir şekilde ifade edilebilmesi için temel koşullardan biri de anlatımda önemli bir işlev üstlenmesidir. Bu nedenle kadınların karakterleri üzerinde durulurken anlatımdaki işlevleri de ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: masal, destan, kadın, kahraman, karakter.

---

* Doç. Dr., Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Öğretim Üyesi, m_duranli@hotmail.com

---

THE WOMEN CHARACTERS IN SAKHA TURKS' OLONKHOS OF "ÜÇÜGEY ÜDÜGYEN AND KUSAGAN HOCUGUR"

Abstract

Sakha Turks epics are very extensive narratives reflecting the cultural and social stages of the Sakha Turks people over time. In these narratives, besides reflections of important events of recent history, there are many elements of the Sakha Turks belief system such as shamanistic characters, sacred beings of the lower and upper world.

Belief-related elements and shamanistic features sometimes have a fairy tale effect on epics, and therefore fairy tale lines appear to increase in some epics. One of the reasons that fairy tale elements are evident in the field Sakha Turks epics is mostly because the enemy is not a member of this world. The enemy in the epics is the "abaası" who lives in the underground world and emerges to the earth in order to harm people.

It is seen that in the epics of Sakha Turks, where fairy tale elements have little influence, while male characters increase, women are more in narratives that have more fairy tale effects. In this papaer, the Sakha Turkish epic, titled 'Üçügey Üdügrough and Kusagan Hocugur', which has been recently recorded and has fairy tale features is examined.

For this reason, women characters are expressed more clearly than male characters. One of the basic conditions required for a character to be expressed more clearly in the narration is that that character has an important function in the narration. Therefore, while focusing on the characters of women, their functions in the narrative will be tried to be addressed.

Keywords: *Fairy tale, epic, woman, hero/heroine, character.*

Saha Türklerinin “Üçügey Üdügüyen ve Kusagan Hocugur” Olonhosunda Kadın Karakterler

Giriş

Destanlar hakkında yapılan çalışmalarda genel olarak inançlar, gelenekler, yaşam biçimi, devlet yapısının yanı sıra karakterler üzerinde duran ayrıntılı çalışmalar bulunmaktadır. Özellikle de Türk destanlarındaki kadın karakterler pek çok araştırmacının dikkatini çekmiştir. Kadını ele alan bu tür çalışmalarda daha çok kadın karakterin destan metni içinde tanımlanma biçimi ve anlatımdaki işlevi üzerinde durulmuştur¹. Kadın karakteri ele alan bu tip çalışmalarda Saha Türk destanları daha az görülmektedir. Bunun nedenlerinden biri; az sayıda Saha Türk destanının Türkiye Türkçesine aktarılmış olmasıdır. Bugüne kadar ülkemizde iki Saha Türk destanı Türkiye Türkçesine aktarılmış olarak araştırmacıların dikkatine sunulmuştur². Aktarılan bu iki destan metninden hareketle Saha Türk destanlarındaki kadın karakterlerin bütüncül olarak incelenmesi ve genel yargılara varılması mümkün değildir.

Saha Türk destanlarında kadın karakterlerin belirgin bir işleve sahip olduğu, hatta baş kahramanı kadın olan çok sayıda destan metninin bulunduğu bilinmektedir. Bunun temel nedenlerinden belki de biri Saha Türklerinin yüzyıllar boyunca toprağa bağımlı bir hayat tarzından uzak kalmış olmalarıdır.

Çobanoğlu, göçebe ve yerleşik (toprağa bağımlı) toplum yapılarında destanda yer alan kadın karakterlerin farklı konumlarda yer almasını şu şekilde açıklamaktadır:

“Toprağa bağlı olarak yerleşik hayata geçmiş toplum yapısının yansıtıldığı destanlarda ise kadın daha pasif olarak karşımıza çıkmakla

1 Bu konuda yayınlanmış bazı makaleler: BARS, Mehmet Emin. (2014). “Türk Kahramanlık Destanlarında Kadın Tipleri”. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 3, 122-140; BARS, Mehmet Emin. (2014). “Ak Kağan Destanında Kadın Tipi”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3/3, 94-111; CHİRLİ, Nadejda. (2008). “Şor Kahramanlık Destanlarında Kadın Tipi”. *Turkish Studies*, 3/7, 292-305; EKİCİ, Metin. (1999). “Anadolu Sahası Köroğlu Anlatımlarında Kadın Tipler”. *Millî Folklor*, 44, 10-17.; FEDAKÂR, Selami- AKSOY, Hüseyin, “Türk Destanlarındaki Kadın Tiplerin Tespiti ve Tahlihi: Kırgız Destanları Örneği”, *Millî Folklor*, 2019, Yıl 31, Sayı 124 s. 105- 120. İNAYET, Alimcan ve Adem ÖGER. (2009). “Uygur Türklerinin Mitolojik, Dinî ve Tarihî Kadın Kahramanları Üzerine”. *Turkish Studies*, 4/3, 1183-1198.; İNAN, Abdülkadir. (1998). “Türk Mitolojisinde ve Halk Edebiyatında Kadın”. *Makaleler ve İncelemeler I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu., ss. 274- 276.; KAPLAN, Mehmet. (2004). “Dede Korkut Kitabında Kadın”. *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 39-50.

2 ERGUN, M. (2000), *Yakut Destan Geleneği ve Er Sogotoh*, TDK Yayınları, Ankara, ERSÖZ, M. (2010), *Culuruyar Nurgun Bootur (Saha Yakut Türklerinin Kahramanlık Destanı)*, Türksoy, Ankara.

beraber o kahramanlık vasıflarını tamamen kaybetmiş bir hüviyette değildir. Sadece göreceli olarak ancak çok daha zor durumlarla karşılaştığında onun da Kanıkey örneğinde olduğu gibi silaha sarıldığını, Nözügüm veya Cangıl Mirza örneklerinde olduğu gibi destan kahramanı olacak çapta kahramanlıklar ortaya koyduğu görülmektedir” (Çobanoğlu, 2007: 109).

Toplumsal yapıdaki değişimleri bünyelerinde yansıtan destanlar, toplumsal yapı ne ölçüde değişirse değişsin, kadın toplumda ne derecede aktif veya pasif konumda olursa olsun destanda kadına belirli bir etkinlik vermektedir.

Saha Türklerinde Baş Kahramanı Kadın Olan Destanlar

Saha Türklerinin “olonho” adını verdikleri destanlar, sosyal yapıdan daha çok inanç ögesi barındıran, mitolojik motifler yönünden oldukça zengin metinlerdir.

Saha Türk destanlarının mitolojik motif zenginliğini düşman karakteri için de söz konusudur. Saha Türk destanlarında genellikle farklı bir halka mensup dışarıdan gelen düşman karakter ile çok ender karşılaşılabilir. Destan metinlerinde düşmanlar, yeraltı dünyasında yaşayan ve “abaası” olarak adlandırılan karakterlerdir. İnsanın abasılarla savaşında onun yanında yer alan ise üst dünyanın sakinleri olan ve “ayı” olarak tanımlanan ilahlar ve koruyucu ruhlardır.

Gerek hacim gerekse stilistik olarak oldukça zengin olan olonholarda kadın belirgin bir karakter olarak yer almaktadır. Bugüne kadar araştırmacılar tarafından derlenen yüzün üzerindeki destan metninden ancak çok azı yayınlanabilmiştir. Yayınlanan bu az sayıdaki olonho içinde üç anlatmanın baş kahramanı kadındır.

Baş kahramanı kadın olan ilk destan/olonho metni Saha Türk kültürüne büyük hizmetleri olan Eduard Karloviç Pekarskiy tarafından 1908 yılında yayınlanmıştır. E. Pekarskiy, yaklaşık elli sayfalık Sahaca orijinal metnin adını “Udagatta Uolumar Aygır İkki” başlığı ile vermiş ve başlığa eklediği dipnotta metnin 1886 yılı Nisan ayında anlatıcı N. A. Abramov-Kınat’tan derlediğini belirtmiştir (Pekarskiy, 1908: 148).

Destanın baş kahramanları ayı kabilesinden Aygır ve Uolumar adlı şaman kadınlardır. Destanda bu şaman kadınların insan soyundan

Saha Türklerinin “Üçügey Üdüğüyen ve Kusagan Hocugur” Olonhosunda Kadın Karakterler

kahramanlarla evlenmek için abaslarla giriştikleri mücadele anlatılmaktadır (Pavlova, 2001).

Baş kahramanı kadın olan bu destan metninden sonra destan anlatıcısı Prokopiş Propkoyeviç Yadrinhinskiy- Beceele tarafından anlatılan “Cırıbına Cırılıatta” metni 1970 yılında P. N. Dimitriev tarafından kaydedilmiş, bu metin 1981 yılında Sahaca, 2011 yılında ise Rusça çevirisi ile yayınlanmıştır (Borisov, 2019: 83). Sıradan bir kızın bir anda savaşçı bir kadına dönüşmesini anlatan destan, savaşçı kızın insan soyunu kurtarmak için büyücüler ve şeytanlarla yaptığı savaşı ve bu sırada gerçek aşkı bulmasını anlatılır.

Bu konudaki üçüncü çalışma, “Kııs Debiliye” adlı destandır. Bu destan Üst- Aldan Bölgesi anlatıcılarından Nikolay Petroviç Burnaşev’den (1846- 1950) gazeteci Stepan Konstantinoviç Dyakonov (1913- 1966) tarafından 1941 yılı Haziran-Temmuz aylarında derlenmiştir. Uzun yıllar arşivde kalan bu çalışma, N. P. Dmitriyev, V. V. İllarianov ve A. D. Neustroyev’in çalışmaları sonucunda 1993 yılında Sahaca orijinali ve Rusça Çevirisi ile birlikte yayınlanabilmiştir. Destanda alt dünyanın kötü güçleri ile savaşan Saha Türklerinin üst dünyadan Kııs Debiliye’yi yardıma çağırmaları ve bu kadın kahramanın Saha Türklerini kötü güçlerden kurtarması anlatılmaktadır (Burnaşev, 1993: 8- 9).

Bunlar dışında henüz yayınlanmamış ve arşivde bekleyen baş kahramanı kadın olan sekiz destan metni bulunmaktadır. Bu metinler 1935-1959 yılları arasında farklı araştırmacılar tarafından derlenmiştir.

Kııs Nurgun Buhatır, 1935, derleyen A. F. Boyarov; Kııs Nurgun, 1939, derleyen E. İ. Govorov; Kııs Tuygun, 1940, derleyen Semenov; Kııdaannaah Kııs Buhatır, 1944, derleyen N. A. Gabışev; Kııs Buhatır, 1935, derleyen A. V. Popov; Kııs Buhatır, 1956, derleyen T. T. Danilov; Kıydaannaah Kııs Buhatır, 1959, derleyen N. V. Emelyanov; Kılaannaah Kııs Nurgun, 1940, derleyen Y. V. Struçkov.

Zaman içinde bu destan metinlerinin yayınlanması ile Türk kültüründe baş kahramanı kadın olan destanlarla ilgili daha ayrıntılı çalışmaların yapılabileceği, Türk kültüründe kadına verilen gerçek değerin ortaya konulabileceği anlaşılmaktadır.

Baş Kahramanı Kadın Olmayan Saha Türk Destanlarında Kadın Karakterler

Saha Türk destanlarında kadın karakterler üzerinde Saha ve Rus araştırmacılar tarafından da bugüne kadar çok az çalışma yapıldığı bilinmektedir.

Saha Türkü araştırmacı Nikolay Vasilyeviç Emelyanov, olonho konularını incelediği çalışmasında genel olarak destanlardaki kadın karakterlerin az sayıda olduğunu belirtmiştir. Emelyanov'un tespitine göre, Elbet Bergen destanında üç (Emelyanov, 2000: 73), Nurgun Bootur Stremitelnıy destanında beş (Emelyanov, 2000: 169), Toyon Nurgun destanında dört (Emelyanov, 2000: 123) kadın karakter yer almaktadır. Emelyanov'un bu görüşü Saha Türk destanlarının geneli için kabul edilebilir bir görüş olmasına karşın, Emelyanov'un çalışma döneminde henüz yayınlanmamış olan "Üçügey Üdügüyen ve Kusagan Hocugur" adlı destan bu görüşü zayıflatmaktadır.

"Üçügey Üdügüyen ve Kusagan Hocugur" destanı sayısal veri açısından farklılık göstermektedir. Bu anlatıda "15 etkin tip yer almaktadır, bu tiplerden 8'i kadındır, 4 kadın ayı kabilesinden, 2 kadın abaası, 2 kadın da iççidir" (Danilova, 2014: 82).

Viktor M. Jirmunskiy, destanlardaki kadın karakterler konusunda Emelyanov'dan daha farklı düşünmektedir. Ona göre, Saha Türk destanlarında kadın karakterler hem sayıca hem de konum olarak etkindirler. V. M. Jirmunskiy bu durumu; "... Bahadır kadınlarla ilgili olonholar, tarihi efsaneler, kısmen de Saha Türklerinin soy kurucu anaları hakkındaki anlatılarla örtüşmektedir. Bahadır kadın tiplerinin erkek bahadır tiplerinden daha arkaik çizgilere sahip olduğunu kabul etmek gerekir ve bu tipler ana erkil soy döneminin gündelik hayatla ilgili ilişkilerini yansıtmaktadır" (Jirmunskiy, 1979: 224) şeklinde açıklamaktadır.

Emelyanov ise Jirmunskiy'in bu görüşüne tam olarak katılmamasının nedenini eski yapının günümüzde değişerek devam etmesi ile açıklamaktadır:

"Bahadır kadınlarla ilgili olonho konuları temelde Saha Türklerinin atalarının eski toplumsal ilişkilerinde temellenmektedir, fakat onlar yeni düşünce ve motiflerle zenginleşerek değişime uğramışlardır (Emelyanov, 2000: 9).

Saha Türklerinin “Üçügey Üdügüyen ve Kusagan Hocugur” Olonhosunda Kadın Karakterler

Saha Türk destanları üzerinde çalışan İnnokentiy Vasilyeviç Puhov da “...Olonhodaki kadın kahraman tipleri erkek kahraman tiplerinden daha karışık ve farklıdır. Bazı kadın kahramanlar epik güzellikleriyle ön plandadır, bu güzellikleri yüzünden bahadırların kavgası çıkar. Diğer kadın kahramanlar ise güç olarak erkeklerden neredeyse üstün olan epik kadın kahramanlardır” (Puhov, 1962: 126) demektedir.

Puhov, epik toplumda kadının sosyal statüsünü ele alarak incelemesine devam eder. Ona göre temelde iki kadın karakter destanlarda yer almaktadır: aktif ve pasif kadınlar. Bahadır ve şaman kadınlar aktif karakter, epik güzellikteki kadınlar pasif karaktere girmektedir. Pasif karakterdeki kadınlar genelde bahadının karısı olarak anlatımda yer alırlar. Onlar bahadıra abasıları yenmekte yardımcı olurlar (Puhov, 1962: 126- 127).

“Üçügey Üdügüyen ve Kusagan Hocugur” Anlatısının Masal ve Destan Yayını

Adında iyi³ ve kötü⁴ sıfatlarını barındıran “Üçügey Üdügüyen ve Kusagan Hocugur” adıyla kayıtlara geçen anlatı, masal formunda ilk olarak 1890 yılında yayınlanmıştır. Türkiye Türkçesine “İyi Üdügüyen ve Kötü Hocugur” olarak çevirebileceğimiz masal metni, politik sürgün İvan Aleksandroviç Hudyakov (1842- 1876) tarafından kaydedilmiştir. Politik sürgün olarak hayatının son on yılını (1867- 1876) Yakutistan’ın Verhoyansk bölgesinde geçiren Hudyakov, ne yazık ki bu masal ve derlediği diğer sözlü kültür ürünlerinin yayınlandığını görememiştir. Onun derlediği masallar ve diğer sözlü kültür ürünleri 1890 tarihinde İrkutsk şehrinde yayınlanabilmiştir. “Üçügey Üdügüyen ve Kusagan Hocugur” masalı da Hudyakov’un kısa adı “Verhoyanskiy Sbornik” olan çalışmasının 74-80 sayfaları arasında yer almaktadır. Verhoyansk ve Sibirya’nın diğer şehirlerinde uzun süre yaşamak zorunda kalan Hudyakov, iyi derecede Sahaca bilmesine karşın yukarıda belirttiğimiz yayında anlatıları orijinal dilinde değil, Rusça olarak vermiştir.

Metnin masal biçimindeki ikinci yayını Georgiy Ustinoviç Ergis tarafından iki cilt olarak yayınlanan “Yakutskie Skazki” adlı çalışmanın birinci cildinde 55 numaralı masal olarak yayınlanmıştır. Ergis masalın

³ Sahacada “üçügey” kelimesi iyi, güzel anlamında bir sıfat olarak yaygın şekilde kullanılmaktadır (Sleptsov, 1972: 460).

⁴ “Kuhag’an” kelimesi Sahacada kötü, olumsuz anlamlarını içeren bir sıfattır (Sleptsov, 1972: 193).

başlığını daha kısa bir şekilde, “Üçügey Ücüyen” olarak vermiş, Sahaca orijinal metni 184-187, Rusçaya çevirisini ise çalışmasının 188-191 sayfaları arasında yayınlamıştır (Ergis, 1965: 184-191).

Aynı konu temelinde kurulmuş anlatı, A. A. Tomskiy ve V. S. Nikiforova tarafından 1987 yılındaki bir araştırma çalışmasında D. A. Tomskaya-Çayka adlı anlatıcıdan destan olarak kaydedilmiştir.

Danilova, destan ve masal metni arasında paralellik olmasına karşın, destan metninin daha hacimli olduğunu, masal kompozisyonundan uzaklaştığını belirtmektedir:

“Olonho ünlü Yakut masalı ‘Üçügey Üdüğüyen i Kusagan Hocugur’ adıyla verilmesine rağmen içerik, konu gelişimi açısından metin geleneksel olonhonun konu kompozisyonuyla uyuşmaktadır” (Danilova, 2014: 82).

1987 yılında derlenen metin ancak 2011 yılında yayınlanabilmiştir. Anlatıcı Darya Andreyevna Tomskaya 1913 tarihinde Verhoyansk bölgesine bağlı Egin yerleşim biriminde doğmuş, anlatıcılık eğitimini aile içinde almıştır.

2005 yılında UNESCO tarafından olonhonun kültür mirasına kaydedilmesinden sonra Darya Tomskaya’ya “İye Olonhosut” unvanı verilmiştir. Bugüne kadar kendisinden derlenen olonho metinlerinin bir kısmı yazıya geçirilmiş, bir kısmı ise hala ses kaydı olarak Rusya Bilimler Akademisi Sibirya Bölümü Yakut Şubesi arşivinde korunmaktadır (Kuzmina, 2014: 95).

Tomskaya 19 Eylül 2008 yılında Yakutsk şehrinde vefat etmiştir (Tomskaya, 2011: 9). Darya’nın soyadı ile birlikte kullandığı “Çayka” takma adı Sibiry topraklarında yaygın olan ve normal keklikten ufak bir kuş türüdür. Bu takma ad, Tomskaya’ya ufak tefek olmasından ve ayrıca bir kuş gibi çalışkanlığından dolayı verilmiştir (olonhotheatre.ru- 14. 12. 2019).

Destan anlatmasının yanı sıra masal da anlatan ve araştırmacıların kendisinden pek çok masal metni derlediği Darya Tomskaya, genel olarak masal ve destan unsurlarını anlatımında kaynaştırmaktadır. Bu farklılık araştırmacıların dikkatini çekmektedir.

Kuzmina, Darya Tomskaya’dan derlenen bu destan metninin “seem olonho”, küçük ölçekli bir destan olarak adlandırılabileceğini belirtir. Ona

Saha Türklerinin “Üçügey Üdügüyen ve Kusagan Hocugur” Olonhosunda Kadın Karakterler

göre, sonuçta düğün ve ısıah bayramının olmadığı bu destan metni, masal etkisini kaybetmemiştir (Kuzmina, 2014: 97).

Üçügey Üdügüyen ve Kusagan Hocugur Destan ve Masal Metinlerindeki Belirgin Farklılıklar

Üçügey Üdügüyen ve Kusagan Hocugur masalında turnalar dışında yedi karakter yer alır. Bunlardan Üdügüyen, Hocugur ve yedi turna sabit karakterlerdir. Masalda özel adı verilmeyen, Üdügüyen’in oğlunu koruyan, insan gibi konuşan kuş karakterine destanda rastlanmamaktadır. Masal metninde yer alan üç şaman kadın ise Üdügüyen’in ölen karısını canlandırma işlevini üstlenmiştir. Onlar insanoğlunun yanında olan ayı soyundan şaman kadınlardır. Bu şaman kadınların yerini destanda abaası şaman kadınlar almıştır.

Anlatının destan türü karakter kadrosu açısından oldukça zengindir. Masalda yer almayan abaası şaman kadınlar, destanın daha geniş bir olay örgüsüne sahip olmasını sağlamıştır.

Danilova’nın da belirttiği gibi anlatının destan şekli masaldan daha geniş bir olay örgüsüne ve karakter kadrosuna sahiptir. Anlatı destana dönüşürken doğal olarak giriş bölümü, destansı özellikler kazanmıştır⁵.

Saha Türk destanlarının giriş bölümü kahraman veya kahramanın ailesinin oldukça uzun tasviriyle başlar. Bu destan metninde giriş bölümü kısa, fakat ayrıntıyla verilmiştir.

Destan iki kardeşin yaşadığı evin genel bir tasviri ile başlar. Bu ev onların zengin bir yaşama olduğunu göstermektedir. Evin genişliği ve evde var olan kara gümüş tabaklar, kristal bardaklar anlatımda özellikle belirgin bir biçimde vurgulanmıştır. Özellikle burada “kristal bardaklar” anlatıcı Tomskaya tarafından metne eklenmiş çağdaş unsurlardır. Daha önce yayınlanan destan metinlerinde kristal nesnelere rastlamak mümkün değildir.

Hem destan hem de masal metninde evin yöneticisi büyük kardeş Üdügüyen’dir. Küçük kardeş Hocugur ise ağabeyine itaat eden bir karakter olarak yer almaktadır.

⁵ Destanın özeti makalenin sonunda verilmiştir.

Üçügey Üdügüyen ve Kusagan Hocugur destanındaki iki erkek kardeş, iyi- kötü karşıtlığını temsil etmemektedir. Gerçekte gerek destan gerekse masal olsun anlatımda iyi-kötü karşıtlığından daha çok akıllı-aptal karşıtlığı yer almaktadır. Bu açıdan Hocugur, adının önünde yer alan “Kusagan” (kötü) sıfatına sahip değildir. Anlatımlarda onun çocuksu bir zekâya sahip olduğu, börtü böceklerle oynadığı, evlenmek, aile olmak gibi kavramlara değer vermediği görülmektedir. Buradaki “kötü” ve “iyi” sıfatlarının anlatıcıların Rus veya diğer Sibiryâ’nın yerli halklarının anlatmalarından etkilenmesi sonucunda metne ekledikleri düşünülebilir.

Masaldan farklı olarak Hocugur, destan metninde ağabeyi Üdügüyen ve yengesi turna kızından doğan erkek çocuğa ad verme görevini üstlenir. Hocugur’un yeğeninin on yaşına kadar adı yoktur. Çocuk on yaşına geldiğinde Hocugur, hızlı koşup yürüyen yeğenine “Kıtıgıras Baraaççay” adını verir (Tomskaya, 2011: 88).

Destan ve masal arasındaki temel farklılıklardan biri de dönüşüm motifinin kullanılma sıklığıdır. Masalda dönüşüm motifi genel olarak kadınlar için söz konusudur. Masal metninde sadece tek bir yerde Üdügüyen, insan gibi konuşan kuşun sözünü dinleyerek bir kakıma⁶ dönüşür ve oğlunu çimdikler, bir kakım olduğu için de fark ettirmeden oğlunun beşiğinin altına saklanır.

Destan metninde ise Üçügey Üdügüyen daha farklı dönüşümler geçiren bir karakter olarak yer almaktadır.

Üdügüyen, destan metninde çok defa farklı nesne ve hayvanlara dönüşür. İlk olarak evde olmadığını göstermek amacıyla bir ağaç kabuğuna dönüşerek evin duvarına saklanır. Bu destan metninde yer alan tek nesneye dönüşüm motifidir.

Daha sonra Üdügüyen iri bir savaşçıya, eşek arısına, kakıma ve bataklık sineğine dönüşür.

Dönüşüm motifi destan metninde sadece Üdügüyen ile sınırlı değildir. Üdügüyen’in oğlu Kıtıgıras da şeytanla mücadele sırasında boğaya dönüşür.

⁶ Sansargillerden bir kemirgen.

Saha Türklerinin “Üçügey Üdügüyen ve Kusagan Hocugur” Olonhosunda Kadın Karakterler

Bu anlamda masal metninden farklı olarak erkek kahramanların dönüşümü destan metninde sıkça kullanılmıştır.

Üçügey Üdügüyen ve Kusagan Hocugur destan ve masal metinleri arasındaki ortak nokta eş sayısıdır. Masalın sonunda baş kahraman Üdügüyen’in tek eşli bir yaşam biçimi sürdürdüğü görülür.

Üdügüyen, masalda Gök Kuşağı’nın kızı Ürgüük’ü, Ay’ın kızı Iydangalaah’ı, Güneş’in kızı Kügöl’ü eş olarak almayı istese de onlar bunu kabul etmezler (Duranlı, 2010: 243). Destan metninde ise hem Üdügüyen hem de oğlu Kıtıgıras Baraaçay tek eşli karakterler olarak yer alırlar. Masal metninde Üdügüyen turnaya dönüşen eşini canlandırmak için Ürgüük, Iydangalaah ve Küögel adlı şaman kadınlardan yardım alır ve evlenme isteği de bu kadınların güçlerinden yararlanmak amacıyla dile getirilmiştir.

Masal ve destan metni tek eşliliği belirgin bir unsur almaları açısından uyum göstermektedirler. Saha Türklerinin genel olarak tek eşli olduğu Seroşevski tarafından da vurgulanmıştır (Seroşevskiy, 550- 551).

Anlatının destan formunda altı dallı kutsal Aal Luuk Mas ağacının altında yaşayan Seerekeen Sehen adı verilen yeryüzünün koruyucu ruhu da yer almaktadır. Yaşlı bir erkek görünümündeki bu koruyucu ruh, kahramana şaman kadınlarla mücadele için yardımcı büyülü nesnelere verir.

Kuzmina’nın “Vilyuy bölgesi olonholarında bilge ihtiyar Seerkeen Sesen karakteri ile sıkça karşılaşmaktadır. Onun temel işlevi, kahramanın kaderini söyleme, yolu gösterme, kahramana ad verme, kahramana at verme ve kavga eden bahadırları uzlaştırmadır. Genellikle onun yaşadığı yer gösterilmez. Fakat Ürün Uolan Buhatır destanında ..., o kutsal ağacın yakınında yaşamaktadır... Bu ihtiyara bazen Djilgasıt, Seerseen Sesen, Seesseen Sesen, Seekseen Sesen de derler” (Kuzmina, 2019: 370) şeklindeki açıklaması, Üçügey Üdügüyen ve Kusagan Hocugur destanı için de oldukça geçerlidir. Araştırmacı Kuzmina’nın bu tespiti Verhojansk bölgesi anlatıcılığı için de söz konusudur.

“Üçügey Üdügüyen ve Kusagan Hocugur” Destanında Şaman Kadın Karakterler

Saha Türk destanlarında kadın karakterler Zaharova tarafından ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Zaharova, Oyunskiy ve Ksenofontov

tarafından yayınlanan materyallerden hareketle kadın kahramanları iki kategoriye ayırmaktadır: göksel şaman kadınlar ve abaası şaman kadınlar (Zaharova, 2009: 354).

“Şaman kadın tipleri, bölgesel Tatta geleneğindeki olonhoların en belirgin çizgilerinden biridir, abaası kabilesinden şaman kadınlar ve ayı kabilesinden şaman kadınlar olmak üzere ayrılırlar. Ayı kabilesine ait şaman kadınlar üst dünyada yaşayan göksel şaman kadınlardır, onlar ilahların emriyle orta dünyaya inerler. Alt dünyanın abaası şaman kadınları ise ikinci bir gruptur ve kötülük oluştururlar. Her iki gruptaki şaman kadınlar farklı kuş ve hayvanlara dönüşme yeteneğine sahiptirler. Ayı şaman kadınlar temelde büyük kuşlara, turnaya ve kartala dönüşür, abaası şaman kadınlar ise ölüm getiren bir kış olan key ıl’a veya siyah ağaç kakana dönüşürler (Orosina, 2014: 161).

Danilova, Saha Türk destanlarında şaman kadın tiplerinin yer almasını destan konularının eski zamanlara ait olduğunun kanıtı olduğunu ileri sürmektedir. “...zira bu tipler erkek şamanların oluşumundan önce vardı” (Danilova, 2014: 83). Ona göre, bu şaman kadınların temel fonksiyonları ölümlerin canlandırılması, bahadır gücünün verilmesi, yaraların iyileştirilmesi, kötülüklerden arındırma şeklindedir (Danilova, 2014: 83).

“Üçügey Üdügüyen ve Kusagan Hocugur” destanındaki kadın karakterler iki farklı grup altında yer almaktadır. Ayı soyundan şaman kadınlar ve abaası soyundan şaman kadınlar. Saha inanç sistemine uygun olarak gerek destan metninde gerekse masal metninde kadın karakterlerin daha çok şaman olarak yer alması anlatıma insanüstü motiflerin girmesini sağlamaktadır.

Ayı Soyundan Kadınlar

Ayı Soyundan Şaman Kadınlar

Destan metninde Ayı soyundan şaman kadınlar Kıtıgıras Baraaççay’ın annesi Uor- Suor Udagan ve karısı Udagan Nuoraldjın’dır. Kıtıgıras Baraaççay’ın kız kardeşi Solko Nuuraydaan ise güzelliği ile abaasıları da cezbeden bir kadın karakter olarak yer alır. Destan metninde oldukça pasif bir şekilde verilen Solko Nuuraydaan’ın nasıl doğduğu ve kaderi hakkında bir bilgi yer almamaktadır.

Üçügey Üdügüyen’in Karısı, Kıtıgıras Baraaçay’ın Annesi

Üçügey Üdügüyen’in karısı, turna görünümlü yedi şaman kız kardeşin en büyüğüdür. Destanda bu kadının adı Uor- Suor Udagan’dır (Tomskaya, 2011: 99). Masal metinlerinde Üçügey’in karısının adı hiçbir şekilde anılmamakta ve sadece yedi turnanın en irisi olduğu belirtilmektedir.

Destanda onun güneş kadar güzelliği “sekiz ışıklı beyaz güneş” (ag’ıs oroy salmay) (Tomskaya, 2011: 70) olarak tanımlanmaktadır.

Üdügüyen tarafından altın kulübede yakalandıktan ve kocası tarafından kanatları ateşte yakıldıktan sonra o dönüşme yeteneğini kaybeder. Kocasına kanatlarını yakmamasını söylese de bunu dinlemez. Bu olaydan sonra Uor-Suor Udagan genel olarak itaat eden bir kadın karakter rolüne bürünür, turnaya dönüşme özelliğini kaybeder, aman şaman sezgilerine sahiptir.

Uor-Suor Udagan’ın destanın ilerleyen bölümlerinde Üdügüyen’in oğlu Uot Kulaançık’a yenileceği zaman annesini ve teyzelerini yardıma çağırdığında Uot Kulaançık, “Sen evrenin en büyük kadın şamanını mı çağırıyorsun?” (Aan doydı uluu udag’anın ıngırdıng buolbat duo?) der (Tomskaya, 2011: 100).

Uor- Suor Udagan, oğlunu kurtarmaya geldiğinde kendi özelliklerini şu şekilde ifade eder:

“Ben şaman kadın Uor- Suor,

Ayak tabanında ökçesi olan

Yeryüzünün en büyük hayvanının

Göğsünün kılına sahip olan” (Tomskaya, 2011: 101).

Suor-Uor, Uot Kulaançık’ın kafasına vurur, düşman yere yıkılır, dosdoğru denizde yüzen ateş Kudulu’ya düşer ve yanarak ölür (Tomskaya, 2011: 101).

Üdügüyen’in oğlu birinci maceradan sonra eş aramak için gerçekleştirdiği yolculukta yine annesi ile karşılaşır, fakat bu karşılaşmada şaman kadın Uor-Suor bir ağaca tünemiş durumdadır.

Burada Uor-Suor insan ve kuş karışımı bir görünüme sahiptir. Boynunda bir kolye vardır, kuyruğunda bir çingirak asılıdır. Bu tasvirde bir tür insan başlı kuş gövdeli bir görünüm sergilediği düşünülebilir (Tomskaya, 2011: 104). Turnaya dönüşüm özelliğini kaybeden şaman kadın, dönüşümde ara bir formda kalmaktadır. Bu ara form, anlatıcı tarafından yaratılmış olmalıdır.

Oğluna onun eş aramasına yardımcı olacak beyaz bir at verir. Şaman kadın bu atın sağ kulağına ölümsüzlük suyu olan bir şişe, atın sol kulağına büyümlü üç kayın ağacı dalı ve siyah bir taş yerleştirmiştir.

Burada ilginç olan daha oğlu evleneceği kadına ulaşmadan şaman kadın gelin adayını tanımaktadır.

Uor- Suor

“Senin karının büyük ağabeyi,

Dokuz ayı derisinde kürkü olan

Bahadırın adı Eygeli- Teygeli, Ebere- Tebere’dir;

Ortanca erkek kardeşi

Sarı tilkiye binip giden

Bahadır Sandalita’dır;

Küçük erkek kardeşi

Dokuz inek derisinden kürkü olan

Toyon Nuotar’dır;

Onların kız kardeşi

Sekiz tutam uzunlukta

İpek saç örgüsü olan Altan Nuoraldjin’dır” (Tomskaya, 2011: 106).

Burada verilen temel özelliklerden hareketle Uor-Suor’un ideal anne olmasının yanı sıra kurtarıcı kadın karakterini de bünyesinde barındırdığını söyleyebiliriz.

Kıtıgıras Baraaççay’ın Karısı Nuoraldjın

Kıtıgıras’ın evleneceği kadın, annesi şaman kadın Uor-Suor tarafından bilinmektedir. Anlatıda (Tomskaya, 2011: 141) bu kadın “Sekiz tutam uzunlukta, kırmızı ipekten saç örgüsü olan, saygıdeğer şaman kadın Nuoraldjın” olarak tanımlanmaktadır.

Abaasların kendilerine eş yapmak istedikleri Nuoraldjın anlatıda şaman olarak tanımlansa da belirgin bir şamanlık özelliği göstermez. Evlendikten sonra ava çıkan Kıtıgıras avda bir şeytanla karşılaşır, onu kolaylıkla yener. Eve geldiğinde nasıl böyle güçlü bir şeytanı yenebildiğine şaşırıldığını söyler. Karısı Nuoraldjın; “Elbette, ben kurtardım seni. Kim olacak? Ben oraya gittim. Yoksa sen orada veya başka bir yerde öleceksin. En iyisi ava gitme, evde otur” (Tomskaya, 2011: 180) der. Kıtıgıras karısının bu uyarısını dikkate alır, fakat anlatımda Nuoraldjın’ın nasıl bir kurtarıcı eylem gerçekleştirdiği anlatılmamaktadır.

Metinde tek bir yerde Nuoraldjın, şaman giysilerinden ve davulundan bahseder:

“Şimdi benim davulum ve şaman kostümüm yok. Gerektiğinde nasıl dua edeceğim? Nasıl kutsayacağım?” (Tomskaya, 2011: 256).

Destan metninde Nuoraldjın, kocasının annesi kadar belirgin bir karakter değildir. Daha çok yönlendirici ve uyarıcı kimliği ön planda yer almaktadır. Örneğin kocası Kıtıgıras’ın dinlenme isteğine karşı çıkar, kocasının dinlenmek istediği yerde bir tehlike olabileceğini sezdiği için, atların yorulmadığını söyler. Yine karşılıklarına çıkan kaya parçasının büyüleri olduğunu sezen ve bu konuda kocasını uyaran kadın Nuoraldjın’dır (Tomskaya, 2011: 259).

Kıtıgıras Baraaççay’ın Kız Kardeşi Solko Nuuraydaan

Destan metninde olay örgüsüne aktif katılımı olmayan Kıtıgıras Baraaççay’ın kız kardeşi Solko Nuuraydaan daha çok güzelliği ön planda tutularak tasvir edilir. Güzelliği dışında Solko herhangi bir şaman özelliğine de sahip değildir. Destan metninde, Solko’yu kendine eş olarak isteyen Buoran Uorday adlı abasıdır. Onun Solko’ya denk olmadığı, insan soyundan uzak olduğu şu şekilde ifade edilir:

“Sadece bir eli vardı,

O da göğsünün ortasından çıkmıştı.

Eğri bir ayağı vardı.

Üç yerinde demir kasnak vardı:

Koltuk altında, göğsünde, belinde” (Tomskaya, 2011: 274).

Buoran Uorday’ın Solko Nuuraydaan’a eş olma isteği Baraaçay tarafından kesin bir şekilde reddedilir.

“O senin için değil,

O tek gözlü kadınlar doğurmayacak.

Aynı ayı için,

Şeytan için şeytan- kanun bu” (Tomskaya, 2011: 277).

Destan, Solko Nuuraydaan’ın kaderi hakkında daha fazla bir bilgi vermez. Bu olumsuz karşılanan evlenme isteğinin daha sonrası, Buoran Uorday’ın Solko Nuuraydaan’ı kaçırıp kaçırmadığından da destanda bahsedilmemektedir.

Abaası Şaman Kadınlar

Uot Kulaançık’ın Annesi

Destanda adı verilmeyen abası türünden bir şaman kadındır. Bu kadın Uor-Suor’un oğlu ile savaşan Uot Kulaançık’ın annesidir. Destan metninde onun bir cüce kadar kısa ve sakat olduğu belirtilir. “Uot Kulaançık, cüce yaşlı kadının büyük oğludur. Yaşlı cüce kadın sakattır” (Tomskaya, 2011: 101).

Annesi gibi, Uot Kulaançık da oldukça çirkin bir yaratık olarak tasvir edilir. Onun tek gözü, tek ayağı vardır ve Uot, düşmanına kendini şöyle tanıtır; “Diğer bir göğün altında halkım, Yüzen ateşte bölgem, Demirden şehrim” (Tomskaya, 2011: 94). Bu tasvir şekli abasılar için hem masalarda hem de destanlarda kullanılan yaygın bir tasvir biçimidir.

Uot Kulaançık’ın annesi destan metninin olay örgüsünde belirgin bir yer almamaktadır. Diğer şaman kadınlar gibi, oğlunu kurtarma şeklinde bir görevi yoktur.

Södüöke'nin Ablası Timir Soyulukkun Udagan

Destanda adı geçen diğer abaası kadın şaman, Södüöke'nin ablası Timir Soyulukkun Udagan'dır. Şeytan zor durumda kaldığında ondan yardım ister.

*“Kız kardeşim, hanımefendi
Şaman kadın Timir Soyulukkun,
Şimdi neredesin?
Benim iye kutum
Aygır büyüklüğündeki kurbağa
Demir kalede duruyor,
Benim ölümüm geldi, benim yok oluşum geldi.
Bulutların üstünde gel,
Benim ruhum kurbağayı
Hemen ağzıma koy!”* (Tomskaya, 2011: 233).

Timir Soyulukkun Udagan kardeşine yardıma bir bulut üzerinde gelir. Onun gelişi ile birlikte fırtına çıkar, kar yağar. Bu abaası şaman destan metninde çirkinliği ve bu dünyaya ait olmadığını gösteren demir organlarıyla tasvir edilir.

*“Kafasında kırk gözü,
Ağzında demirden yedi dili”* (Tomskaya: 2011: 235).

Bir anda savaş alanına gelen Timir Soyulukkun, kardeşini bu zor durumdan kurtarır ve ona üç kez dirilme hakkı verir. Dördüncü ölümden sonra Södüöke artık dirilemeyecektir.

Kardeşi Södüöke ise ölürken bile alt dünyaya ait olma özelliğini sergiler. Södüöke'nin gözlerinden sekiz başlı dokuz kuyruklu bir yılan çıkar ve batıya yönelir. Bu sırada Üdügüyen'in oğlu Kıtıgıras yılanı parçalar ve kuşlara yem eder (Tomskaya, 2011: 125).

Abaası Şaman Kadın Timir Celiye

Destanda tek bir yerde adı geçen abaası kadın Timir Celiye'dir. Kıtıgıras karşılarna çıkan devasa büyüklükteki taşa dokunur. Dokunmasıyla birlikte havaya yükselir ve yüzü koyun yere düşer.

“Taş parçalanır. Bu taştan görülmedik bir kadın çıkar. Üç ayak uzunluğunda boyu vardır. Kalın çarpık bir ayağı, göğsünün ortasından çıkmış bir kolu, kafasının üzerinde kırk göz, altı ayak uzunluğunda demir dili, her yöne dönen bir boynu vardır” (Tomskaya, 2011: 259).

Timir Celiye kahramanın evine ulaşmasını engellemek amacıyla bir tuzak kurmuştur. Kısa bir süre sonra kendine gelen Kıtıgıras Baraaççay mızrağı ile Timir Celiye'ye saldırır.

“Delikanlı ayağa kalktı, sıçradı, şeytanın kafasına vurdu, kafanın bir kısmı uçtu, diğer kısmı yerinde kaldı. Daha sonra her iki kafa, saç örgülerini ayak gibi kullanarak, donmayan denize koşup gittiler” (Tomskaya, 2011: 264- 265).

Timir Celiye'nin ölüm şekli bile onun insan dünyasından ne kadar uzak olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Üçügey Üdügüyen ve Kusagan Hocugur anlatısı Saha Cumhuriyeti'nde farklı tarihlerde kaydedilmiş ve hem masal hem de destan türünde yayınlanmış bir anlatıdır. Bir anlatının aynı kültür dairesi içinde iki farklı türde icra ediliyor olduğuna dair pek çok örnek bulunmaktadır. Burada farklı olan ise bu anlatının tersine bir evrim geçirmiş olmasıdır. Daha çok bir anlatının destan formundan masal, hikâye formuna geçme örneklerine rastlanmaktadır. Bu yönüyle Üçügey Üdügüyen ve Kusagan Hocugur anlatısı farklı bir gelişim çizgisi gösteren sayılı örnekler arasında yer almaktadır.

Üçügey Üdügüyen ve Kusagan Hocugur destanının önemli özelliklerinden biri, baş kahramanı kadın olmamasına karşın kadın karaktere anlatımda aktif bir konum veren, eski gelenekten beslenmiş bir kadın anlatıcıdan yakın zamanda kaydedilmiş bir destan olmasıdır.

Saha Türklerinin “Üçügey Üdügüyen ve Kusagan Hocugur” Olonhosunda Kadın Karakterler

Destanda kadın karakterler hem abaası hem de ayı soyundandır. Kadınların şaman olmaları ile destanın olay örgüsünün zenginleşmesini sağlamaktadır. Bu destanda şaman olmayan tek kadın, Kıtıgıras Baraaçay'ın kız kardeşi Solko Nuuraydaan'dır. O, güzel Saha kadının simgesi niteliğindedir. Solko'nun şaman olmaması nedeniyle de anlatımda belirgin bir yer almamıştır.

KAYNAKLAR

- Borisov, Y. P., (2019) “Stilistiçeskie Osobennosti Teksta Olonho ‘Devuşka- Bogatır Djırına Djırılıatta’ P. P. Yadrinskogo- Beceele”, *Vestnik Severo- Vostoçnogo Federalnogo Universiteta imeni M. K. Ammasova, Seriya Eposovedenie*, No 2, 82- 95.
- Burnaşev, N. P., (1993) *Yakutskiy Geroiçeskiy Epos. Kıs Debiliye*, Novosibirsk.
- Çobanoğlu, Özkul. (2007). *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Danilova, A. N., (2014) “Jenskie Obrazı v Olonho D. A. Tomskey ‘Yuçyugey Yudyuyen, Kusagan Hodjugur’”, *Gramota. Fiologičeskie Nauki. Voprosı Teorii i Praktiki*, No 2, 82- 84.
- Duranlı, M., (2010) *Saha (Yakut) Büyü Masalları*, Kömen, Konya.
- Emelyanov, N. V., (2000) *Syujetı Olonho o Zaşçitnikah Plemenı*, Novosibirsk.
- Ergis, G. U., (1974) *Oçerki Po Yakutskomu Folkloru*, Yakutsk.
- Ergis, G. U., (1965) *Yakutskie Skazki*, I. Cilt, Yakutsk.
- Hudyakov, İ. A., (1890) *Verhoyanskiy Sbornik. Yakutskie skazki, Pesni, Zagadki i Poslovitsı, A Takje Russkie skazki i Pesni, Zapisaniya v Verhoyanskom Okruge İ. A. Hudyakovim*. İrkutsk.
- Jirmunskiy, V. M., (1979) *Sravnitelnoe Literaturovedenie*, Leningrad.
- Kuzmina, A. A., “Syujetnie Osobennosti Olonho D. A. Tomskey ‘Üçügey Üdügüyen, Kusagan Hocugur’”, *Filologičeskie Nauki. Voprosı Teorii i Praktiki*, 2014, S. 31, 995- 97.
- Kuzmina, A. A., “Transformatsiya Mifologičeskih Obrazov Yakutskogo Geroiçeskogo Eposa (Na Materiale Olonho Vilyuyskogo Regiona)”, *Geroiçeskiy Epos i Skazitelskoe İskusstvo Narodov Evrazii: Sohranenie, İzuçenie i Populyarizatsiya, Materialı Vserossiyskoy Nauçno- Praktičeskoy Konferentsii s Mejdunarodnim Uçastiem, Posvyaşçennoy 100- Letiyu So Dnya Rojdeniya Skazitelnitsı Natali Çernoevoy*, Gorno Altaysk, 2019, ss. 367- 376.
- Orosina, N. A., (2014) “Obrazı Udaganok V Yakutskom Geroiçeskom Epose (Po Materialam Olonho Tattinskoy Lokalnoy Traditsii)”, *Vestnik Kalmitzkogo İnituta Gumanitarnıh İssledovaniy RAN*, No 4, 160- 164.
- Pekarskiy, E. K., (1908) “Udaganı Uolumar i Aygır”, *Obraztsı Narodnoy Literaturı Yakutov*, III. Cilt, I. Fasikül, S- Petersburg, 148- 194.

- Puhov, İ. V., (1975) *Geroiçeskiy Epos Tyurko- Mongolskih Narodov Sibiri. Obşçnost, Shodstva, Razliçiya*, Moskova.
- Puhov, İ. V., (1962) *Yakutskiy Geroiçeskiy Epos Olonho. Osnovnie Obrazi*, Moskova.
- Seroşevskiy, V. L., (1896) *Yakuti. Opıt etnografiçeskogo issledovaniya*, S- Petersburg.
- Sleptsov, P. A., (1972) *Yakutsko- Russkiy Slovar*, Moskova.
- Tomskaya- Çayka, D. A., (2011) *Üçügey Üdügüyen i Kusagan Hocugur*, Yakutsk.
- Urmançe, F., (2015) *Tyurkskiy Geroiçeskiy Epos. Sranvitelno- İstoriçeskie Oçerki*, Kazan.
- Zaharova, A. E., (2009) "Olonhosut- Udaganka- Şaman: V Kontekste Syujetov Olonho, İzdannıh v 'Obraztsah Narodnoy Literaturı Yakutov' E. K. Pekarskogo", *Mejkulturnoe Vzaimodeystvie v Sibiri: İstoriçeskie, Etnografiçeskie, Lingvistiçeskie, Literaturovedçeskie Aspekti*, Yakutsk, 352- 362.

İnternet Kaynakları

olonhotheatre.ru- (E. T. 14. 12. 2019)

Pavlova, T. V., "Şamanki Aygır i Uolumar. Horeografiçeskaya interpretatsiya olonho", *İlin*, 2001, No 3- 4- <http://ilin-yakutsk.narod.ru/2001-34/72.htm> (E. T. 14. 12. 2019)

Ek

Üçügey Üdügüyen ve Kusagan Hocugur Destanının Özeti

Büyük kardeş Üdügüyen ava giderken kardeşi Hocugur'a evi toplama, yemek hazırlama görevini verir.

Küçük kardeş evi toplayıp bahçeye çıktığında kar gibi ak yedi turnanın gökte süzüldüğünü görür. Onları yere inmeye ve oyun oynamaya çağırır. Turnalar küçük kardeşin yanına gelir. Turnalar ve küçük kardeş oyun oynayıp evi dağıtırlar. Büyük kardeşin gelmesinin yaklaştığı sırada turnalardan biri ateşi söndürür, Üdügüyen'in yastığını ateşe atar. Turnalar gökyüzüne geri uçarlar.

Turnalar gittikten sonra küçük kardeş evi toplamaya çalışır. Bu sırada ağabey avdan döner ve kardeşine kızar. Evde yemek yoktur, yastığını bulamaz.

Bu durum birkaç kez tekrarlanır.

Sonunda Üdügüyen evden ayrılmış gibi yapar, bir ağaç kabuğuna dönüşür, evin dış duvarına saklanır.

Saha Türklerinin “Üçügey Üdügüyen ve Kusagan Hocugur” Olonhosunda Kadın Karakterler

Ağabeyinin gittiğini sanan küçük kardeş evi hızlıca toplar, bahçeye çıkar. Gökte turnaları görür, onları oyuna davet eder.

Turnalar yine yere iner. Üdügüyen en iri turnayı beğenir, onu boynundan yakalar, tüylerini çıkarır. Bu sırada diğer turnalar göğe uçarlar. Üdügüyen yakaladığı turnanın sekiz ışıklı beyaz güneş kadar güzel bir kadın olduğunu görür.

Üdügüyen bu kadınla evlenir, birkaç gün ava çıkmaz. Daha sonra tekrar ava gider.

Üdügüyen ava gittiğinde kadın, Hocugur’dan kanatlarının yerini biliyorsa söylemesini ister. Hocugur kadından börtü böcek getirmesini, bunun karşılığında kanatları bulup vereceğini söyler. Sonunda kanatlarına kavuşan kadın turnaya dönüşür ve bacadan uçar gider.

Eve zengin avla dönen Üdügüyen, durumun farkına varınca kardeşini cezalandırır, boz atına atlar ve durmadan doğuya gider. Daha sonra kuzeye gider ve sonunda sekiz dallı kutsal Aal Luuk Mas ağacını ve ağacın yakınında oturan yaşlı adamı görür.

Yaşlı adamdan karısının yerini sorar. Yaşlı adam, yedi gölün kavuştuğu yerde bulunan adada altın bir kulübede onun karısı ve diğer turnaların yaşadığını, onun karısının ise bir oğlan doğurduğunu söyler.

Yaşlı adam Üdügüyen’e turnalara görünmeden uçup eve girmesi için bataklık sineğinin kanatlarını verir. Yaşlı adama göre, bu turnalar kadın şamanlardır, yaklaşan büyük canlıları hemen anlarlar. Ayrıca yaşlı adam Üdügüyen’in atına ölümsüzlük suyu, Üdügüyen’e de büyülü bir tortu verir. Yaşlı adam yeryüzünün koruyucu ruhu, uzun sakallı Seerkeen Sehen’dir.

Yaşlı adam bir kuş yumurtası büyüklüğünde demir yumurtayı Üdügüyen’e verir ve çiğnemedi yutmasını söyler. Bunu yapan Üdügüyen iri bir savaşçıya dönüşür.

Yaşlı adam atın ağzına beş yapraklı büyülü otu sürer. At da bir savaşçı atına dönüşür.

Sonunda Üdügüyen karısının ve oğlunun yaşadığı eve varır, bir eşek arısına dönüşüp bacadan eve girer. Eve girince oğlunu ve karısını bulur. Tekrar insana dönen Üçügey Üdügüyen karısının kanatlarını koparıp ateşe

atar. Karısını ve oğlunu alıp bataklık sineğine dönüşüp atın yanına uçar ve dörtnala evine ulaşır. Karısı ve oğlu ile evine girer.

Birlikte yaşamaya başlarlar. Üdügüyen'in oğlu büyür, kanatları olmayan kadın ise kaçamaz. On yaşına gelen çocuk, anne ve babasının kendisine ad vermesini ister. Bu görevi amcası Kusagan Hocugur yerine getirir ve delikanlı hızlı hareket eden biri olduğu için amcası ona "Kıtıgıras Baraaççay" adını verir.

Kıtıgıras Baraaççay bir gün ava gider. Geyik avlar. Bu sırada karşısına insana benzeyen korkunç bir yaratık çıkar. Onun adı Uot Kulaançık'tır.

Üdügüyen'in oğlu Kıtıgıras, bu alt dünyadan tek gözlü devlerin başkanı haydut Uot Kulaançık Timir Soyuoluku ile savaşıyor. Onun tarafından öldürülecekken annesi ve teyzelerinden yardım ister. Özellikle onun annesinin adı Uot Kulaançık'ı korkutur.

Kıtıgıras Baraaççay'ın annesi şaman kadın Uor-Suor oğlunu düşmandan kurtarır.

Kıtıgıras'ın maceraları burada bitmez. Genç gördüğü rüya üzerine kendisine eş olacak kadını bulmak üzere kuzeye doğru yola çıkar. Bu yolculuğa atını almadan çıkar. Yolda yine kutsal ağaca tünemiş annesi ile karşılaşır ve annesi, ona bir at ve ölümsüzlük suyu verir ve evleneceği kadının adını oğluna söyler.

Kıtıgıras yoluna devam eder ve sonunda evleneceği kadının evine varır. Kadının ağabeylerini ona saldırırlarsa da Kıtıgıras onları etkisiz hale getirir. Onları at bağlama direğine bağlar. Bu sırada bu evin mahzeninde saklanan şeytan gençleri öldürür. Bu şeytanın adı Södüöke'dir. Kıtıgıras Baraaççay, atının kulağında saklı olan hayat suyunu alarak onları canlandırır.

Şeytan Södüöke, Kıtıgıras'ın evleneceği kızı alır kaçır. Kıtıgıras onlara ulaşır ve bir boğaya dönüşerek boynuz darbesiyle şeytanı öldürür.

Şeytan ölürken küçük erkek kardeşinin onun intikamını alacağını ve Kıtıgıras'ın evleneceği kızı karısı yapacağını söyler.

Destanın sonuna doğru Kıtıgıras eşini alır ve evine gider. Fakat anlatıda sürekli olarak başka abasalar Kıtıgıras'ın karısını almaya çalışırlar.